

بررسی گرایش ها و روش های تفسیری مقام معظم رهبری

نرگس محمدی^۱

^۱ دانشجوی دکتری مدرسی معارف رشته قرآن و متون ، دانشگاه قرآن و حدیث تهران

چکیده

قرآن کریم حجت و دلیلی آشکار از سوی پروردگار و هدایت کننده به راهی است که استوارترین راه هاست. ولی معانی و معارف آن از نظر دلالت در یک سطح و مرتبه نیستند و به دلیل برخی عوامل و ویژگی های عارضی نیازمند تفسیر و تبیین اند. از مهمترین تحولات و دستاوردها در زمینه تفسیر قرآن در عصر حاضر ، پیدایش گرایش تفسیر اجتماعی بوده که از شاخصه های اصلی این رویکرد داشتن نگاه جامع گرایانه به قرآن و فهم پیام های اجتماعی است. با توجه به آنکه مقام معظم رهبری تنها راه حل مشکلات جوامع اسلامی را رجوع به قرآن می دانند ، لذا رویکرد تفسیری اجتماعی از قرآن کریم نیز نمود بارزتری یافته است. پژوهش حاضر با هدف بررسی گرایش ها و روشهای تفسیری مقام معظم رهبری و به روش توصیفی - تحلیلی ، به بیان روش های تفسیری آیت الله خامنه ای پرداخته است. به نظر نگارنده این تحقیق روش تفسیری ایشان روش اجتهادی یا جامع با گرایش به تفسیر اجتماعی است و لذا یافته های این پژوهش به بررسی و تحلیل نظریات ایشان در این روش تفسیری می پردازد.

واژه های کلیدی: تفسیر قرآن، گرایش اجتماعی، مقام معظم رهبری

مقدمه

جایگاهی که قرآن در بین آثار متعدد اسلامی دارد، والا و بی نظیر بوده و به عنوان شاخص ترین منبع تفکر اسلامی، آیات آن با نگاهی ژرف به همه مسائل اجتماعی و سیاسی توجه داشته است. [۱] قرآن مجموعه ای از راهنمایی ها و دستوراتی است که تکامل انسان در سایه عمل به این رهنمودها واقع خواهد شد. [۲] از این رو قرآن قابلیت پاسخگویی به تمام نیازها و پرسش های انسان در تمام عرصه های اجتماعی و سیاسی را دارد.

قرآن کریم کتاب هدایت و به تعبیر خود، دارای بیانی روشن است؛ اما آنچه بیش از هر چیز موجب اهمیت و ضرورت تفسیر شده وجود برخی امور عارضی است که به سه دسته تقسیم میشوند: [۳]

۱. اقتضای عمیق بودن معانی قرآن:

نزول حقایق بزرگ عالم غیب در قالب الفاظ و عالم ماده موجب ابهام در دریافت معنای برخی از آیات قرآن شده است طبیعی است که این الفاظ گنجایش مفاهیم بلند مرتبه عالم معنا را ندارند؛ چرا که الفاظ، متعلق به عالم ماده اند؛ از این رو خدای متعال به پیامبر دستور داد تا به تبیین آیات قرآن بپردازد: «وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ؛ و ما این ذکر [قرآن] را بر تو نازل کردیم، تا آنچه را به سوی مردم نازل شده برای آنان روشن سازی.»

۲. نزول تدریجی:

قرآن کتابی است که به تدریج و در طول ۲۳ سال نازل شده است. در هر مورد، به تناسب شان نزول نکاتی بیان داشته که با در کنار هم قرار گرفتن همه آنها از نظر موضوع و هدف، معانی نهانی آن تبیین میشود و درک و عمل به آن روشن خواهد شد؛

۳. اقتضای ساختار:

وجود آیات متشابه، عمومات، مطلقات، محملات و... در ساختار قرآن بر اهمیت دانش تفسیر [می افزاید](#). قرآن کتابی است که به اقتضای ساختار خود در بیان احکام عبادی و عملی، عقاید و تاریخ مطالبش را به گونه ای خاص بیان داشته و تفسیر و تبیین آنها را بر عهده پیامبر اسلام و راسخان در علم گذارده است.

از این رو محققان قرآن پژوه با شروع تشکیل حکومت اسلامی در ایران، لزوم تفسیر اجتماعی و سیاسی از قرآن را بیشتر از گذشته احساس کردند. مولفه هایی چون شهروندی و تعیین حقوق آن، تدبیر پیرامون حیات سیاسی جامعه و تعیین حدود و وظایف حکمرانی اسلامی نیازمند طراحی و الگوسازی بر محور قرآن است. پژوهشگران معتقدند تفسیرهای اجتماعی و سیاسی فراهم آورنده زیربنای قرآنی جامعه بوده و با ارتقا توانایی های بدنه سیاسی جامعه، امکان برداشت درست از قرآن برای رفع مشکلات اجتماعی و سیاسی جامعه پدید می آید. با توجه به این قضیه، رهبر فرزانه انقلاب اسلامی با لحاظ این مورد که هدف اسلام سعادت و خوشبختی بشر در همه عرصه های فردی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی است، به ارائه تفسیر معتبر اجتماعی - سیاسی از قرآن پرداختند.

اما ذکر این نکته ضروریست مفسری که از این روش برای تفسیر قرآن استفاده می کند، جهت دستیابی به اهداف خود می بایست از دیگر روشهای تفسیری نیز بهره گیرد. لذا در این تحقیق انواع روش های تفسیری عنوان شده و نمونه هایی از تفسیر مقام معظم رهبری نیز بیان شده است.

پیشینه تحقیق

در این گفتار به اختصار به بیان مطالعات و تحقیق هایی که در این زمینه انجام گرفته است، می پردازیم:

نتایج پژوهش بوذری نژاد و توانای نامی (۱۳۹۷) در بررسی روش شناسی تفکر اجتماعی آیت الله خامنه ای با تأکید بر روش تفسیر اجتماعی قرآن نشان دادند « اندیشه اجتماعی آیت الله خامنه ای با محوریت شناخت و درکی عمیق تر از معارف اسلامی مورد توجه است، روش شناسی ایشان در علوم اجتماعی نیز ذیل روش تفسیر قرآن و توجه به تاریخ، قابل توضیح است. ایشان در به دست آوردن سنن الهی، از جمله قوانین و سنت های اجتماعی قرآن، از روش تطبیق پذیری استفاده می کنند. »

صدر آبادی و همکاران (۱۴۰۱) در تحقیقی به بررسی ظرفیتهای سیاسی تدبیر قرآنی در منظومه فکری آیت الله العظمی خامنه ای پرداخته و نشان دادند: « نخست از آنجا که رویکرد مقام معظم رهبری در فهم قرآن کریم رویکردی اجتماعی - تمدنی می باشد، نظام سازی رکن بنیادین و مبنای اساسی در اندیشه ایشان مطرح شده است. نظام سازی در ساحت های گوناگونی انجام میشود و عالیترین سطح آن نظام حکومتی می باشد. دوم؛ آیت الله خامنه ای به آیات قابل توجهی از قرآن با نگاه سیاسی - اجتماعی توجه کرده و با استمداد از بعضی آیات سوره مبارکه حج، اقامه نماز، ایتاء زکات، امر به معروف و نهی از منکر را مثلث نظام ساز میدانند. سوم؛ نظام سیاسی مطلوب و مطمح نظر آیت الله خامنه ای نظامی است که بر پایه اصول الهی - اسلامی بنیان نهاده شده باشد و در آن معنویت و مادیت آحاد جامعه توأمان با هم لحاظ شود؛ از این رو در اندیشه تفسیری ایشان، نظام سیاسی مشروع، نظامی است اسلامی از نوع شیعی و بر پایه رهبری ولی فقیه با رعایت شاخص هایی همچون علمیت، ایمان و تقوا که توسط رهبر و حاکم جامعه هدایت شود و مسئولان و کارگزاران و مردم در تحت رهبری چنین رهبر الهی به رشد و تعالی برسند. »

پارسا (۱۴۰۱) در پژوهش خود به بررسی مطالعات تفسیری قرآن کریم در ایران معاصر؛ جریانها و رویکردها پرداخته و « با تحلیل شرایط تاریخی و اجتماعی این دوران و گفتمانهای موجود به جریانشناسی مطالعات تفسیری اهتمام داشت و در فضای فرهنگی ایران دو جریان تفسیری را شناسایی کرده که هر یک به نوبه خود طیفهای مختلفی را در خود گنجانده اند. جریان تفسیری نخست، جریانی است مبتنی بر گفتمان این همانی دیانت و سیاست است که به مؤلفه های این گفتمان یعنی ضرورت دخالت روحانیت در سیاست، ولایت فقیه و جامعیت احکام قرآنی باور دارد و با توجه بدان ها به تفسیر قرآن اهتمام نموده است. جریان دوم، جریانی است که بدون لحاظ و سوگیری نسبت به گفتمان این همانی دیانت و سیاست و مؤلفه های آن به تفسیر قرآن مبادرت کرده است. چارچوب نظری این پژوهش نظریه هرمنوتیک دریافت است که به نقش مفسر و شرایط تاریخی و سیاسی وی در تفسیر متن اهمیت میدهد. در جریان تفسیری همسو با گفتمان این همانی دیانت و سیاست، تفاسیری با رویکردهای فلسفی و عقل گرایانه، اجتماعی و نیز واعظانه تألیف شده اند. در جریان غیر همسو، طیفهای مختلف مفسران سنتی، سنتی نوگرا، قرآن بسنده، علمی نگر، اخلاقی، تربیتی و هرمنوتیکی مدرن گرد آمده اند. »

روش تحقیق

پژوهش حاضر با هدف بررسی گرایش ها و روشهای تفسیری مقام معظم رهبری، به شیوه توصیفی و از نوع تحلیل اسناد انجام شده است و با توجه به روش پژوهش، جامعه آماری پژوهش شامل کلیه اسناد، مدارک و منابع مرتبط با موضوع مورد بررسی می باشد.

یافته های تحقیق

تفسیر در اصطلاح علوم قرآنی چنان که برخی از محققان می گویند: « عبارت است از بیان مفاد استعمالی آیات قرآن و آشکار نمودن مراد خدای متعال از آن بر مبنای ادبیات عرب و اصول عقلانی محاوره». بنابراین اصطلاح تفسیر تنها محدود به توضیح الفاظ قرآن نیست، بلکه افزون بر توضیح الفاظ و بیان مفاد استعمالی آیات، قرآن کشف مراد خدای متعال از آیات را نیز شامل میشود. از این رو، علامه طباطبایی تفسیر را این گونه تعریف می کند: « تفسیر، بیان معانی آیات قرآن و کشف

مقصود و مدلول آنهاست». آیت الله خویی نیز در تعریف علم تفسیر میگوید: «تفسیر همان آشکار کردن مراد خدای متعال از کتاب عزیز است» [۳]

مفهوم روشهای تفسیری و اقسام آن

روش اسم مصدر کلمه «رفتن» است. [۴] کلمه روش در لغت به معنای طرز طریق، قاعده، قانون، راه هنجار شیوه اسلوب معنا شده است. [۵] کلمه روش در اصطلاح به معنای سیر یا فرایندی است که برای تحصیل یک معرفت یا هدف طی می شود. روش در اصطلاح علم تفسیر ناظر به دو مفهوم است: [۳]

۱. تعریف خاص:

روش تفسیری در این تعریف به معنای معنای مسیر یا فرایندی است که مفسر آن را در فهم آیات دنبال می کند و اختلاف در آن سبب تفاوت در فهم آیات میشود و می توان از آن با عنوان مستنداتی یاد کرد که مفسران در فهم و تفسیر آیات قرآن از آن بهره گرفته اند. در این تعریف بهره گیری از منبع یا مستند نقش اساسی در روش تفسیری دارد منابع تفسیر با «ابزار» تفاوت دارند که همان علوم و دانشهای لازم مانند ادبیات، قرانات، اصول فقه برای تفسیر هستند. بر این اساس، تفسیر ادبی و علمی که در آنها از ادبیات و علم به عنوان ابزار و دانش مورد نیاز تفسیر قرآن استفاده میشود، از روش های تفسیر قرآن نیستند. روشهای تفسیری در این تعریف بدین شرح اند:

۱-۱. روش تفسیر قرآن به قرآن:

مقصود از آن تفسیر قرآن به وسیله قرآن است که در آن هر آیه ای به کمک و استناد آیات دیگر، اعم از آیات آن سوره، یا آیات دیگر سوره ها تفسیر شود؛ زیرا برخی آیات مبین آیات دیگرند و به تفصیل معانی و محتوای دیگر آیات پرداخته اند.

۱-۲. روش تفسیر روایی:

مقصود از روش تفسیری روایی، تفسیر قرآن با استناد به روایات و سنت معصومان است خواه روایات پیامبر که اهل سنت در تفاسیر روایی خود از آن بهره می،برند یا روایات امامان معصوم که شیعه از روایات آنان نیز افزون بر روایات رسول خدا در تفسیر روایی خود استفاده میکند

۱-۳. روش تفسیر عقلی:

مقصود از روش تفسیر عقلی، تفسیر قرآن با استناد به درک عقل است چنان که مراد الهی با عقل برهانی و اکتسابی آشکار شود؛

۱-۴. روش تفسیر عرفانی:

تفسیر عرفانی از آن جهت که با استفاده از منبع کشف و شهود، معنا و مراد الهی از آیات قرآن را آشکار می کنند. به مثابه یک روش تفسیری است و از آن جهت که به میکند ابعاد عرفانی آیات توجه دارد و در جهت تبیین آنها می کوشد. گرایش تفسیری است.

۲. تعریف عام:

روش تفسیری در معنای عام به معنای راهکاری است که مفسر برای فهم او و آشکار کردن معنا و مقصود آیات قرآن انتخاب می کند. بنابراین، روش، مفهومی راهبردی دارد. و بیانگر چگونگی کوشش علمی مفسر در تبیین معنای آیات است. بر این اساس هرگونه تلاش و راهکار مفسر در تبیین مقاصد آیات به معنای روش است. برای مثال اگر مفسری با استناد به قواعد ادبی به تفسیر آیات بپردازد روش تفسیری او روش ادبی یا اجتهادی ادبی است و اگر به کمک علوم تجربی به تفسیر آیات بپردازد، روش او اجتهادی علمی است.

روشهای تفسیری بر اساس این تعریف به شرح ذیل اند:

- روش تفسیری روایی محض
- روش تفسیری باطنی محض
- روش تفسیری اجتهادی
- روش تفسیری اجتهادی قرآن به قرآن
- روش تفسیری اجتهادی روایی
- روش تفسیری اجتهادی ادبی
- روش تفسیری اجتهادی علمی
- روش تفسیری اجتهادی فلسفی

شایان ذکر است که از روشهای تفسیری به مناهج تفسیری نیز تعبیر می شود. در واقع منهج تفسیری عنوان عربی روش تفسیری است.

در تقسیم بندی دیگری دو روش موضوعی و ترتیبی نیز در تفسیر قرآن شکل گرفت. در تفسیر موضوعی تنها به جنبه هایی از تفسیر، مانند فقه یا لغت پرداخته شد و رفته رفته تکامل یافت و امروزه، تفسیرهای موضوعی وسیعی که به موضوع های متنوع پرداخته اند پدید آمده است؛ مانند: تفسیر موضوعی قرآن مجید، نوشته آیت الله العظمی جواد آملی، در ده مجلد؛ منشور جاوید، نوشته آیت الله العظمی سبحانی در چهارده مجلد؛ پیام قرآن، نوشته آیت الله العظمی مکارم شیرازی و همکاران، در ده مجلد و تفسیر ترتیبی نیز از همان ابتدا و در کنار تفسیر موضوعی به دو گونه شکل گرفت: تفسیر نقلی و تفسیر اجتهادی. [۶]

۱. تفسیر نقلی

در این روش تفسیری، مفسر، آیات را به ترتیب و منظم، بر اساس آیات و روایات و اقوال پیشینیان تفسیر می کند. این روش، خود گونه های مختلفی دارد. نوعی از آن که بیشتر مربوط به دوران اولیه است، به صورت منظم و ناپیوسته می باشد. برخی نیز محدود به برخی منابع تفسیر نقلی و یک بعدی است؛ مانند تفسیرهای روایی: الدر المنثور، البرهان و نورالثقلین. مهم ترین تفسیرهای روش نقلی عبارتند از:

«تفسیر مجاهد، به روایت ابن ابی نجیح»، «تفسیر سدی کبیر»، «تفسیر کلبی»، «تفسیر ابو حمزه ثمالی»، «تفسیر ابن ابی جریج»، «تفسیر مقاتل بن سلیمان»، «تفسیر ابوالجارود»، «تفسیر عبدالرزاق صنعانی»، «جامع البیان طبری»، «تفسیر عیاشی»، «تفسیر ابن ابی حاتم رازی»، «تفسیر قمی (علی بن ابراهیم)»، «تفسیر ثعلبی (الکشف و البیان)»، «تفسیر ابن عطیه (المحرر الوجیز)»، «تفسیر بغوی (معالم التنزیل)»، «تفسیر خازن (لباب التأویل فی معانی التنزیل)»، «تفسیر ابن کثیر»، «تفسیر ثعالبی (الجواهر الحسان)»، «الدر المنثور، سیوطی»، «منهج الصادقین، ملا فتح الله کاشانی»، «تفسیر صافی، ملا محسن فیض کاشانی»، «تفسیر الاصبغی، فیض»، «تفسیر المصطفی، فیض»، «تفسیر بحرانی (البرهان)»، «تفسیر نورالثقلین، عروسی

حویزی»، «تفسیر کنز الدقائق و بحر الغرائب، میرزا مشهدی»، «تفسیر کبیر شبر (صفوه التفاسیر) و نیز تفسیر وسیط و جیز از همو»، «تفسیر برغانی (بحر العرفان) ملا صالح قزوینی حائری» [۷]

۲. تفسیر اجتهادی

تفسیر اجتهادی بیشتر بر روایت و عقل استوار است تا روایت و نقل. معیار سنجش و بررسی در آن، اندیشه و تدبّر است و به طور مطلق بر آثار و اخبار نقل شده اعتماد نمی شود. اجتهاد در تفسیر، پدیده ای است که در عصر تابعان به وجود آمد؛ چرا که در آن زمان، باب اجتهاد و اظهار نظر در تفسیر گشوده شد و نقد و بررسی در آثار و اخبار منقول رواج یافت و با گذشت زمان، دایره آن گسترده تر شد و با تنوع و چندگونگی علوم و معارف در جوامع اسلامی رو به گسترش نهاد.

تفسیر اجتهادی خود، به دو نوع کلی مجاز و غیر مجاز تقسیم می شود:

تفسیر اجتهادی غیر مجاز که «تفسیر به رأی» گفته می شود، در روایات از آن به شدت نهی شده است

تفسیر اجتهادی مجاز، خود گرایش های گوناگونی دارد و این برخاسته از تنوع و گوناگونی استعدادها و توانایی های علمی و ادبی و دستاوردها و آموخته های مفسران از علوم و معارف است، زیرا هر دانشمندی تخصص علمی خود را وسیله فهم قرآن قرار می دهد و از زاویه دانشی که در آن تبحر دارد، به قرآن می نگرد؛ از این رو می توان تفاسیر را به انواع گوناگونی تقسیم کرد: ادبی و لغوی، کلامی، فلسفی، عرفانی، اجتماعی، علمی یا جامع دو یا چند جنبه از موارد یاد شده (ویژگی بیشتر تفاسیر)؛ البته این بدان معنا نیست که شخص ادیب در تفسیرش تنها به ادب و لغت توجه داشته و یا فقیه، صرفاً به فقه قرآن عنایت نموده است و یا متکلم، فیلسوف و عارف در تفاسیر خود فقط به علوم تخصصی خود پرداخته اند، بلکه منظور این است که در تفاسیر آنان، صبغه ادبی غلبه دارد و تفاسیر فقها بیشتر رنگ فقهی دارد و ... هر چند تفاسیر آنها فاقد مطالب دیگر تفاسیر نیست.

۲-۱. تفسیر فقهی

تفاسیر فقهی تفاسیری اند که تنها به تفسیر آیات مرتبط با احکام شرعی (تکلیفی یا وضعی) متعلق به عمل مکلفان می پردازد و به همین جهت، جزو تفاسیر موضوعی به شمار می آید و به بخشی از آیات قرآن می پردازد (یادآور می شویم که هر چند تفسیر فقهی، موضوعی است، ولی روش آن اجتهادی می باشد).

عدد آیات مرتبط با فقه، بر اساس قول مشهور، پانصد آیه است؛ ولی اگر با توجه به مسائل سیاسی و اجتماعی که گذشتگان به آن توجه نکرده و متأخران بدان عنایت ورزیده اند، به قرآن بنگریم، تعداد آیات احکام، افزایش می یابد و به بیش از دو هزار آیه می رسد. [۷]

مهم ترین تفاسیر فقهی عبارتند از :

«احکام القرآن جصاص»، «احکام القرآن منسوب به شافعی»، «احکام القرآن راوندی (فقه القرآن)»، «احکام القرآن سیوری (کنز العرفان فی فقه القرآن)»، «زبد البیان فی احکام القرآن، مقدس اردبیلی»، «مسائل الافهام الی آیات الاحکام، جواد کاظمی»، «قلائد الدرر فی بیان آیات الاحکام بالاثَر، احمد بن اسماعیل بن عبد النبی جزایری

۲-۲. تفسیر جامع

تفسیر جامع از قدیمی ترین انواع تفسیر است و به جوانب مختلف تفسیر از نظر: لغت، ادب، فقه و کلام، متناسب با علوم متداول همان عصر پرداخته است. مهم ترین تفاسیر جامع عبارتند از:

«التبیان فی تفسیر القرآن، ابوجعفر طوسی»، «مجمع البیان فی تفسیر القرآن، امین الاسلام - ابوعلی - فضل بن حسن طبرسی»، «تفسیر ماوردی (النکت و العیون)»، «رَوْضُ الْجَنَانِ وَ رَوْحُ الْجَنَانِ، ابوالفتح رازی»، «تفسیر کبیر (مفاتیح الغیب)،

فخر رازی، معروف به ابن خطیب، « (الجامع لاحکام القرآن) قرطبی، «تفسیر بیضاوی (انوار التنزیل و اسرار التأویل)»، «تفسیر نسفی (مدارک التنزیل و حقائق التأویل)»، «روح المعانی، محمود آلوسی، «آلاء الرحمن فی تفسیر القرآن، محمد جواد بلاغی»

۲-۳. تفسیر ادبی

در تفسیر ادبی، بیش تر به جنبه های ادبی (لغت، بلاغت، نحو و ...) پرداخته شده است. نمونه هایی از این نوع تفسیر، عبارت است از: «تفسیر کشاف، جارالله زمخشری»، «تفسیر جوامع الجامع (برگرفته از: کشاف)، امین الاسلام، فضل بن حسن طبرسی»، «البحر المحیط، ابوحیان اندلسی غرناطی»، «معانی الفراء، ابوزکریا یحیی بن زیاد فراء»، «مجاز القرآن، ابوعبیده تیمی بصری»، «اعراب القرآن زجاج»

۲-۴. تفسیر عرفانی

تفسیر عرفانی بر اساس تعلیمات عرفانی و ذوقی و اسرار و مبانی سیر و سلوکی خاصی است که از طریق کشف و شهود به دست می آید و به صورت بیان و توضیح بطون عمیق آیات و هم چنین معانی امثال، کنایات و اشارات قرآن تلقی می گردد. برخی از تفسیرهای عرفانی عبارتند از:

«تفسیر تستری (روش صوفیانه)»، «تفسیر سلمی (حقائق التفسیر)»، «لطائف الاشارات قشیری»، «کشف الاسرار و عده الابرار (تفسیر میبدی) خواجه عبدالله انصاری و تکمیل ابوالفضل رشیدالدین میبدی»، «تفسیر ابن عربی»، «تفسیر کاشفی (مواهب علیه) اثر کمال الدین حسین واعظ کاشفی سبزواری»، «تفسیر حکیم صدرالمتألهین شیرازی»

۲-۵. تفسیر عصری (روزآمد)

تفسیر عصری، شیوه ای نو در ارائه مباحث جهان بینی و اعتقادی و احکام است که مفسر با توجه به آگاهی هایی که کسب کرده و نیازهایی که در عصر خود درک نموده، پیام قرآن را شرح می دهد. تفسیر عصری، ضابطه مند است و گاه برخی از مفسران در تفاسیر عصری خود، راه افراط را پیموده، از مسیر حق دور شده اند. برخی از تفاسیر عصری عبارتند از:

«کشف الاسرار النورانیه ... محمد احمد اسکندرانی»، «طبائع الاستبداد و مصارع الاستعباد، عبدالرحمن کواکبی (سید فراتی)»، «الالهیات و الاسلام، سید هبه الدین شهرستانی»، «کتاب های متعددی با عنوان الطب و القرآن»، «الجواهر فی تفسیر القرآن (در ۲۵ جلد و ۱ جلد پیوست) شیخ طنطاوی جوهری»، «تفسیر فرید (۴ جلد)، محمد عبدالمنعم الجمال». در این باره، کتاب های بسیاری نوشته شده است که به ذکر همین چند نمونه، بسنده می کنیم.

۲-۶. تفسیر اجتماعی

در باره تفسیر اجتماعی چند نوع تعریف ارائه شده است که هر کدام به ابعادی از مسأله اشاره دارد. [۸] الف) مفسر در تفسیر اجتماعی با توجه به فراز و نشیب های زندگی انسانها و تغییرات مادی و معنوی آنها و با بررسی نیازها و خصوصیات شخصی همچون علم و جهل و یا ضعف و قدرت و ... سعی می کند راه رسیدن به خوشبختی را از طریق قرآن بیابد.

از این رو تفسیر اجتماعی آیات قرآن با هدف های تربیتی و اصلاحی احوالات انسان تناسب داشته و در جهت اصلاح قوانین با وجود چنین درکی از جامعه و انسان هاست .

ب) مفهوم تفسیر اجتماعی یعنی خضوع در برابر مفاهیم اجتماعی و نیازهای واقعی عصر حاضر است. بر اساس این تعریف، تلاش مفسر در جهت برقراری ارتباط بین اهداف دینی و اهداف اجتماعی است. به دیگر سخن در این روش مفسر سعی می کند تا بین نظریات مختلف قرآن پیرامون مسائل اجتماعی، هماهنگی ایجاد کند؛ زیرا تفسیرکننده لزوم ایجاد حیات سالم بشری را در عمل به نظریه های قرآنی می داند.

نمونه های تفسیر اجتماعی عبارتند از:

« المنار (تفسیر القرآن العظیم) (نا تمام در ۱۲ جلد)، انشای شیخ محمد عبده و تحریر سید رشید رضا، «تفسیر قاسمی (محاسن التأویل)»، «تفسیر مراغی»، «فی ظلال القرآن، سید بن قطب شاذلی»، «المیزان فی تفسیر القرآن، علامه طباطبائی»، «الفرقان فی تفسیر القرآن، شیخ محمد صادقی تهرانی»، «من هدی القرآن، سید محمد تقی مدرسی»، «من وحی القرآن، سید محمد حسین فضل الله»، «تفسیر نمونه، مکارم شیرازی و همکاران»، «الکاشف، شیخ محمد جواد مغنیه»، «مخزن العرفان، بانو امین»، «پرتوی از قرآن، سید محمود طالقانی».

ضرورت و اهمیت روشها و گرایش های تفسیری

اهمیت روشها و گرایشهای تفسیری به منزله اهمیت دانش تفسیر است؛ چراکه برای کشف مفاد استعمالی و مقاصد آیات قرآن استفاده از روشها و گرایشهای تفسیری اجتناب ناپذیر است. ضرورت و اهمیت روشها و گرایشهای تفسیری را می توان در موارد ذیل خلاصه کرد:

۱. معانی عمیق دلالتهای باطنی ساختار و نزول تدریجی آیات قرآن اقتضا می کنند که برای کشف مفاد استعمالی و مقاصد، آیات از روشها و گرایشهای تفسیری مختلف استفاده شود. برای مثال نزول تدریجی و ساختار پراکنده آیات قرآن اقتضا میکنند تا برای تفسیر برخی، آیات از روش تفسیری قرآن به قرآن استفاده شود؛

۲. شناخت روشها و گرایشهای تفسیری به دلیل ضرورت اجتناب از تفسیر به رأی که در روایات بر آن تأکید شد، برای مفسران لازم است. اهمیت شناخت صحیح روش تفسیری در روایات معصومان به اندازه ای است که اگر کسی با روش تفسیر به رأی به تفسیر قرآن بپردازد و تفسیرش با واقعیت هم منطبق باشد اجری نخواهد داشت.

۳. استنباط علوم منطبق با نیازهای هر عصر، اثبات یا رد عقاید نظریات افکار ایجاب میکند تا مفسران از روشها و گرایشهای تفسیری استفاده کنند. برای مثال یک مفسر برای استنباط آرای فقهی خود لازم است تا از گرایش تفسیری فقهی استفاده کند یا برای حل مشکلات اجتماعی جامعه از گرایش تفسیر اجتماعی بهره گیرد.

بررسی روش تفسیری مقام معظم رهبری

در بررسی های انجام شده مشخص گردید، روش تفسیری معظم له تفسیر جامع یا اجتهادی می باشد. تفسیر اجتهادی بیشتر بر روایت و عقل استوار است تا روایت و نقل. معیار سنجش و بررسی در آن، اندیشه و تدبّر است و به طور مطلق بر آثار و اخبار نقل شده اعتماد نمی شود.

از آنجا که انتخاب این روش برای تفسیر به این معنی است که مفسر می بایست از روشهای دیگر تفسیر نیز برای دستیابی به هدف خود بهره ببرد، لذا با اشاره به نوع روش تفسیری به بیان نمونه هایی از تفسیر مقام معظم رهبری می پردازیم.

الف. تفسیر قرآن به قرآن

مقصود از آن تفسیر قرآن به وسیله قرآن است که در آن هر آیه ای به کمک و استناد آیات دیگر، اعم از آیات آن سوره، یا آیات دیگر سوره ها تفسیر شود.

۱. آیات ۶ و ۷ سوره حمد

«در قرآن کریم حقیقت تلخی مطرح شده است که اگر بخواهیم اسمی برایش بگذاریم میتوان اسم آن را ارتجاع یعنی رجعت به عقب یا ارتداد یعنی برگشتن، عقب گرد خسران و از دست دادن دستاوردها گذاشت راجع به این، مقوله در قرآن، حدیث و تاریخ صحبت شده است این، مقوله متأسفانه به جوامع و ملت‌هایی مربوط است که در بهترین حالات معنوی و الهی هستند یعنی به مردم دوران جاهلیت مربوط نیست بلکه به مردم دوران اسلام مربوط است چون اینها هستند که ممکن است این میکروب در مزاجشان اثر بگذارد آن یک بیماری است که مخصوص کشورها و ملت‌هایی است که با حرکتی عظیم یک قدم به جلو برداشته اند و به تعبیر امروز انقلاب، کرده به جایی رسیده و خود را به خدا نزدیک کرده اند به تعبیر دیگر آن بیماری مخصوص کسانی است که خدای متعال به آنان انعام کرده است شما نگاه کنید این قضیه چقدر مهم است که ما هر روز بارها در سوره حمد باید جمله ای را که به نحوی اشاره به همین حقیقت تلخ، دارد تکرار کنیم: «اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ» (حمد ۷ و ۶) راه کسانی که به آنان نعمت دادی. منتهی کسانی که خدا به آنان نعمت داده است دو نوع اند یکی کسانی که دچار بلای غضب الهی و بیماری ضلالت بعد از هدایت شده اند؛ که میگوید خدایا مرا جزو این انعام شده ها قرار نده نوع دوم کسانی که انعام بر آنها شده است اما دیگر مورد غضب بعدی و دچار نشده اند؛ می گوید: مرا جزو اینها قرار بده. «صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ» مرا از انعام شدگانی که از قبیل «فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ» (نساء، ۶۹) هستند بده، نه از قبیل آنهایی که درباره شان فرموده اید: «اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ» (بقره، ۴۷)؛ یعنی بنی اسرائیل. بنی اسرائیل هم جزء کسانی بودند که خدای متعال برایشان انعام کرد و قرآن مصرح این معناست یابنی اسرائیل اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ مَنْ به شما هم انعام کردم «وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ». نعمت بسیار بزرگی هم دادم که شما به خاطر آن نعمت بر همه بشریت فضیلت پیدا کردید اما همین بنی اسرائیل کسانی بودند که بعدها کارشان به جایی رسید که خدای متعال، لعنت دایمی بر آنان فرستاد؛ و در روایات داریم که مراد از «الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ» یهود است یعنی کسانی که دچار آن تجربه و امتحان تلخ تاریخی شدند. البته چنین چیزی در مورد مسلمین هم ممکن است به همین سبب، قرآن مسلمانان را بر حذر داشته است.» [۹]

۲. آیه ۱۸۳ سوره بقره

«كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ» (بقره، ۱۸۳) ما میدانیم که نماز و زکات مخصوص امت اسلام نبوده است بلکه پیامبران قبل از رسول اکرم اسلام (ص) در صدر احکام خود نماز و زکات را داشته اند وأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا (مریم) (۳۱) از قول حضرت عیسی (ع) است که به مخاطبان خود میفرماید: خدا من را به نماز و زکات وصیت کرده است از آیات دیگر قرآن هم این معنا استفاده میشود. آیه اولی که ذکر کردم میفرماید روزه هم مثل نماز و زکات در شمار احکامی است که مخصوص امت اسلام، نیست بلکه امم سابق و پیامبران گذشته هم مأمور به روزه بوده اند. این امر نشان دهنده این حقیقت است که در بنای زندگی معنوی انسانها در هر زمان همچنان که نماز لازم است و این نماز رابطه معنوی میان انسان و خداست و همچنان که زکات لازم است و این، زکات تزکیه مالی انسان میباشد روزه هم واجب و ضروری است و این یکی از پایه‌های اصلی تکامل انسان و تعالی معنوی اوست والا در طول زمان و با تغییر ادیان مختلف این، خط ثابت و مستمر نیمه‌ماند البته روزه در ادیان مختلف و زمانهای گوناگون و به شکلهای دیگر وجود دارد اما گرسنگی کشیدن و اندرون را از طعام خالی داشتن و لب و زبان و دهان را در ساعات معینی بر روی تمتعات جسمانی، بستن خصوصیتی است که در روزه ادیان

مختلف وجود دارد، پس روزه یک رکن اساسی در تعالی معنوی و تکامل روحی و هدایت و تربیت انسانی است بعد میفرماید «لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ» (بقره، ۱۸۳) یعنی این روزه، پلکانی به سمت تقوا و وسیله ای برای تأمین آن در وجود و دل و جان شماست. تقوا این است که انسان در همه اعمال و رفتار خود مراقب باشد که آیا این کار مطابق رضای خدا و امر الهی است یا نه این حالت مراقبت و پرهیز و برحذر بودن دایمی اسمش تقواست نقطه مقابل، تقوا غفلت و بی توجهی و حرکت بدون بصیرت است خدا ناهوشیاری مؤمن را در امور زندگی نمی پسندد مؤمن باید در همه امور زندگی چشم باز و دل بیدار داشته باشد این چشم باز و دل بیدار و هوشیار در همه امور زندگی برای انسان مؤمن این اثر و فایده را دارد که متوجه، باشد کاری که میکند برخلاف خواست خدا و طریقه و ممشای دین نباشد وقتی این مراقبت در انسان به وجود آمد که گفتار عمل سکوت قیام و قعود و هر اقدام و تصرف و او طبق خط مشیی است که خدای متعال معین کرده اسم این حالت هوشیاری و توجه و تنبه در انسان تقواست که در فارسی به پرهیزگاری ترجمه شده و مقصود از پرهیزگاری این است که حالت پرهیز و برحذر بودن همیشه در انسان زنده باشد. فایده روزه این است.... تقوا، وصیت اول و آخر پیامبران است. در سوره های مختلف قرآن میخوانید اولین سخنی که انبیای الهی به مردم گفته اند توصیه به تقوا بوده است. اگر تقوا، باشد هدایت الهی هم هست (بقره ۲) و اگر تقوا نباشد، هدایت الهی هم به صورت کامل نصیب فرد و جامعه نمیشود. این، روزه مقدمه تقواست. « [۱۰]

ب. تفسیر روایی از قرآن

مقصود از روش تفسیری روایی، تفسیر قرآن با استناد به روایات و سنت معصومان است خواه روایات پیامبر که اهل سنت در تفاسیر روایی خود از آن بهره می‌برند یا روایات امامان معصوم که شیعه از روایات آنان نیز افزون بر روایات رسول خدا در تفسیر روایی خود استفاده میکند.

۱. آیه ۳۶ سوره اسراء

« مسئولیت یعنی هر انسانی در هر مرتبه ای که هست در درجه اول از خود سؤال کند ببیند رفتار و گفتار و تصمیم گیری او تحت تأثیر چه بود؟ عاقلانه و بر اساس پرهیزگاری بود یا خودخواهانه و برای شهوات و اغراض شخصی بود؟ اگر انسان توانست وجدان خود را آرام کند و به ندای اندرون خود پاسخ گوید خواهد توانست به دیگران هم پاسخگو باشد «إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا» (اسراء ۳۶) همین چشمی که شما دارید که میتواند ببیند بشناسد و تشخیص دهد همین گوشی که دارید که میتواند سخن حق را بشنود و به دل شما منتقل کند و جوارح شما را تحت تأثیر قرار دهد همین قلبی که دارید که میتواند احساس کند تصمیم بگیرد و راه را انتخاب کند که از هویت واقعی انسان به قلب تعبیر میشود وسیله ای است که خدای متعال شما را در مقابل اینها پاسخگو میداند همه ما باید جواب دهیم با چشم خود چه دیدیم؟ آیا دیدیم؟ آیا دقت کردیم؟ آیا خواستیم ببینیم؟ خواستیم بشنویم؟ خواستیم تصمیم بگیریم و عمل کنیم؟ این همان پاسخگویی است، فرمود: «كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ» (مجلسی) و بحار الانوار، ۷۲/۳۸، ج ۳۶ همه شما مسئولید البته کسی که حیطه وسیعی از زندگی انسانها با قلم و زبان و تصمیم او تحت تأثیر قرار میگیرد مسئولیتش به همان نسبت بیشتر است. « [۱۱]

۲. آیه ۲۳ سوره احزاب

« امیرالمؤمنین (ع).... میفرماید: جهاد چهار شعبه دارد امر به معروف نهی از منکر و راستگویی و صداقت در مواضع نهج البلاغه ح (۳۱)؛ درست همین معنایی که امروز ما در موضع گیری معنا می کنیم؛ یعنی انسان در مواضع سیاسی و اجتماعی صداقت داشته باشد. بنابراین صدق در مواضع، خودش جهاد است «مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ احزاب (۲۳) به

آن معناست یکی دیگر از شعبه های جهاد و شننات الفاسقین» (نهج البلاغه، ح ۳۱) است؛ یعنی جدا شدن از جریان فسق و کفر. [۱۲]

۳. آیه ۶ سوره انشقاق

«واقعه خوانی، تا حد ممکن باید متنقن باشد. مثلاً در حدود «لهوف» ابن طاووس و «ارشاد» مفید و امثال اینها نه چیزهای من درآوردی واقعه خوانی و روضه خوانی شود. در خلال روضه خوانی، سخنرانی مداحی شعرهای مصیبت خواندن، نوحه سینه زنی و در خلال سخنرانیهای، آموزنده ماجرا و هدف امام حسین (ع) یعنی همان هدفی که در کلمات خود آن بزرگوار هست که: «و انی لم اخرج اشرأ و لا بطرا و لا ظالماً و لا مفسداً و انما خرجت لطلب الاصلاح فی امه جدی (مقتل مقرر ۱۳۹۰) بیان شود. این یک سرفصل است عباراتی از قبیل ایها الناس ان رسول الله (ص) قال: من رأى سلطاناً جائراً، مستحلاً لحرم الله ناکثاً لعهد الله... فلم یغیر علیه بفعل و لا قول، کان حقاً علی الله ان یدخله مدخله تاریخ طبری (۴/۳۰۴) و من کان باذلاً فی نامیهجته و موطناً علی لقاء الله نفسه فلیرحل معنا سیدبن طاووس، اللهوف (۶۱) هر کدام یک درس و سرفصلند. بحث لقاء الله و ملاقات با خداست. هدف آفرینش بشر و هدف «إِنکَ کَادِحٌ إِلَى رَبِّکَ کَدْحاً انشقاق (۶) همه این تلاشها و زحمتهای همین است که «فملاقیه» انشقاق (۶) ملاقات کند اگر کسی موطن در لقاء الله است و بر لقاء الله توطین نفس کرده است «فلیرح معنا» باید با حسین راه بیفتد نمیشود توی خانه نشست. نمیشود به دنیا و تمتعات دنیا چسبید و از راه حسین غافل شد باید راه بیفتیم این راه افتادن از درون و از نفس ما با تهذیب نفس شروع میشود و به سطح جامعه و جهان میکشد.» [۱۳]

ج. تفسیر اجتماعی

در این قسمت به چند نمونه از تفسیرهای اجتماعی ایشان که در خلال سخنرانی ها و یا پیام های ایشان به آن استناد شده است، می پردازیم.

۱. مسئله حکومت و مسائل سیاسی جامعه اسلامی

امنیت اجتماعی

«معنای امنیت اجتماعی این است که مردم در محیط کار و زندگی خود احساس خوف و تهدید و ناامنی نکنند این مسئله خیلی مهم است خداوند متعال در مقام منت گذاردن بر قریش میفرماید: «فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَذَا الْبَيْتِ الَّذِي أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَآمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ (قریش، ۳ و ۴ یعنی امنیت دادن را به عنوان یکی از دو نعمت مورد تأکید قرار میدهد... پس امنیت موضوع مهمی است و نقش آن در زندگی، اجتماعی نقش بسیار بالایی است. آحاد ملت برای اینکه بتوانند در محیط کسب و کار فعالیت اجتماعی و زندگی خصوصی کار صحیح خود را انجام دهند و حتی به عبادت خدا با دل آرام و خاطر جمع مشغول باشند، محتاج امنیت اند. برای تأمین این نیاز عمومی لازم است که از طرف حاکمیت اعمال قدرت شود.» [۱۴]

حاکمیت اسلام در کشورها و جوامع اسلامی

«وحدت باید در خدمت و در جهت حاکمیت اسلام، باشد والا پوچ و بی معنی خواهد بود. اگر علمانی اسلام قبول می کنند که قرآن فرموده است. دو ما أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ الْإِبْتِطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ نساء ۶۴. پیامبر نیامد که نصیحتی بکند حرفی بزنند مردم هم کار خودشان را بکنند و به او هم احترامی بگذارند آمد تا مورد اطلاعات قرار بگیرد جامعه و زندگی را هدایت کند نظام را تشکیل بدهد و انسانها را به سمت اهداف زندگی درست پیش برده اگر علمای اسلام قبول دارند که قرآن کریم می فرماید «لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ» (حدید، ۲۵)، اقامه قسط و عدل و رفع ظلم و

ایجاد زندگی صحیح برای بشر هدف ادیان است پس باید حرکت به سمت حاکمیت اسلام باشد و حاکمیت اسلام در کشورها و جوامع اسلامی امری ممکن است. « [۱۵]

۲. وحدت امت اسلامی

وحدت در حج

« حج ابراهیمی (ع) و محمدی (ص) بی گمان یکی از بزرگترین مقدمات و ارکان این دو هدف بزرگ توحید و نفی شرک تشکیل امت واحده است بدین جهت در این عرصه، عظیم در همان حال که ذکر خدا: «فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ وَأُشْدَّ ذِكْرًا» (بقره، ۲۰۰) و اعلام برائت از مشرکان: «وَإِذْ أَمَرْنَا مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيٌّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ» (توبه) (۳) رکن حج محسوب میشود حساسیت در برابر هر حرکتی که میان برادران - یعنی اجزای این امت واحده - جدایی و دشمنی بیافریند نیز در حد، اعلاست تا آنجا که حتی بگومگوی دو برادر مسلمان نیز که در زندگی عادی چندان مهم نمی نماید در حج ممنوع و حرام است «فَلَا رَفْتٌ وَلَا فُسُوقٌ وَلَا جِدَالٌ فِي الْحَجِّ» (بقره، ۱۹۷) آری همان صحنه که در آن برائت از مشرکان یعنی دشمنان بنیانی امت واحده توحیدی لازم میشود جدال با برادران مسلمان یعنی اجزای بنیانی امت واحده توحیدی ممنوع و حرام میگردد و بدین گونه پیام وحدت و جماعت در حج صراحت بیشتری می باید. [۱۶]

۳. توجه به مشکلات مسلمانان و درمان مشکلات اجتماعی در قرآن

مراقبت از خود وسیله عدم انحراف

« وسیله عدم انحراف و پرهیز از انحراف چیست؟ مراقبت از خود باید مراقب بود. اگر از خود مراقبت کنیم منحرف نمیشویم اگر از خود مراقبت نکنیم یا از ناحیه سستی و ضعف در پایهها و مبانی عقیدتی انحراف به انسان روی می آورد یا از ناحیه شهوات به انسان روی می آورد... آیه شریفه میفرماید به اینها گفته شد انفاق، کنید ولی به تعهد خود عمل نکردند؛ لذا نفاق بر قلب آنها مسلط شد؛ «فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِی قُلُوبِهِمْ إِلَى يَوْمٍ يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ» (توبه ۷۷)؛ یعنی وقتی انسان نسبت به تعهدی که با خدای خود دارد بی توجهی نشان داد و خلف وعده کرد نفاق بر قلب او مسلط میشود بنابراین اگر ما بی توجهی کنیم و تن به شهوات و هواها بسپاریم ایمان مغلوب و عقل مغلوب میشود و هوا و هوس غالب؛ باز هم همان انحرافی که از آن میترسیدیم ممکن است پیش بیاید. بنابراین در همه حالات انسان باید این گمان را داشته باشد که ممکن است لغزش پیدا کند. هیچ کس خودش را از این خطر دور نداند یک نمونه این قضیه «بلعم باعورا» (اعراف، ۱۷۵) است. « [۱۷]

نتیجه گیری

قرآن کریم با توجه به حجم محدود خود، مشتمل بر گستره عظیمی از معارف بشری است. خداوند قرآن کریم را به گونه ای تدوین کرده که در پاسخگویی به همه نیازهای بشری توانا باشد. وی در این کتاب تمام معارف کلی که برای اندیشه و ایمان انسان ضروریست را جای داده تا بر اساس آموزه های ان انسان جهان بینی کلی زندگی خود را پایه گذاری کند. با این حال این مفاهیم و معارف از نظر دلالت در یک سطح و مرتبه نیستند و نیازمند تفسیر و تبیین می باشند. یکی از تحولات مهمی که امروزه در روش های تفسیری از قرآن پدید آمده است، پیدایش گرایش تفسیر اجتماعی است که در آن، توجه مفسران به پیام های اجتماعی قرآن کریم است. روش تفسیر اجتماعی آیات قرآن را مشتمل بر گزاره های تجربی، عقلی، تعبدی و شهودی قرآن می شمارند، این روش تقریباً متکفل جامع همه روش های تفسیر قرآن است که نقش مهمی در

تبیین مسائل اجتماعی دارد. روش تفسیری مقام معظم رهبری روش اجتهادی یا جامع با گرایش به تفسیر اجتماعی است که در این پژوهش به نمونه های تفسیری ایشان اشاره شد.

منابع

- سیدباقری؛ (۱۳۹۴)، قدرت سیاسی از منظر قرآن کریم. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی
- ایازی، محمدعلی؛ (۱۳۸۰)، جامعیت قرآن. رشت: کتاب مبین.
- مودب، سیدرضا؛ عزتی فردوئی، محمدرضا؛ (۱۳۹۸)، روش های تفسیری، قم: نشر پژوهشگاه حوزه و دانشگاه
- معین، محمد؛ (۱۳۸۶)، فرهنگ فارسی، تهران: نشر امیرکبیر
- دهخدا، علی اکبر؛ (۱۳۷۷)، لغت نامه دهخدا، تهران: نشر دانشگاه تهران
- روش ها و گرایش های تفسیری در فهم قرآن، ۱۳۹۵، <https://www.mehrnews.com/news/3722400>
- معرفت، محمدهادی؛ (۱۳۸۰)، تفسیر و مفسران، قم: نشر تمهید
- فخر زارع، سید حسین؛ روش شناسی تفسیر اجتماعی قرآن، ۱۳۹۶، قرآن و علم، شماره ۱۰،
- خامنه ای، سید علی؛ بیانات در دیدار فرماندهان سپاه (۱۵/۱۰/۱۳۷۳)
- خامنه ای، سید علی؛ بیانات در خطبه های نماز جمعه، (۱۰/۱/۱۳۶۹)
- خامنه ای، سید علی؛ بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم، ۱۳۸۳/۸/۲۰
- خامنه ای، سید علی؛ بیانات در دیدار اعضای هیئت دولت، ۲۰/۸/۱۳۸۳
- خامنه ای، سید علی؛ بیانات در دیدار روحانیون و وعاظ، ۳/۳/۱۳۷۴
- خامنه ای، سید علی؛ بیانات در دیدار اعضای نیروی انتظامی (۲۹/۴/۱۳۷۳)
- خامنه ای، سید علی؛ بیانات در دیدار با مسئولان نظام (۱۶/۷/۱۳۶۹)
- خامنه ای، سید علی؛ پیام به حجاج بیت الله الحرام، ۲۶/۳/۱۳۷۰
- خامنه ای، سید علی؛ بیانات در دیدار اعضای هیئت دولت (۱۷/۷/۱۳۸۴)